

POLITICAL SCIENCES

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Шаповалова А. М.,

кандидат політичних наук, доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Чернецька Т. Л.,

Студентка 4-го курсу,
спеціальності «Політологія»
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ. Трансформація громадянського суспільства в Україні під впливом повномасштабної збройної агресії російської федерації представляє собою унікальний соціополітичний феномен, що не має аналогів у сучасній світовій історії. У період 2024–2025 років український третій сектор остаточно перейшов від моделі пасивного спостереження до ролі стратегічного суб'єкта національної безпеки та архітектора майбутнього відновлення. Російське вторгнення стало каталізатором глибоких структурних змін, які призвели до формування явища «озброєної демократії», де громадянська активність, волонтерство та цифрова участь інтегрувалися в систему державного виживання.

Мета роботи. Метою цієї роботи є системний аналіз ключових викликів, що постали перед громадянським суспільством України у 2024–2025 роках в умовах тривалої воєнної агресії. Робота спрямована на виявлення закономірностей трансформації громадського сектору, оцінку ефективності

законодавчих інновацій, аналіз динаміки суспільної довіри до інституцій, а також визначення ролі цифрової демократії та ветеранської спільноти у збереженні соціальної згуртованості. Особлива увага приділяється адаптації громадянського суспільства щодо змін у донорській політиці та ризикам соціальних розколів, що загрожують стабільності країни у повоєнний період.

Матеріали та методи. Дослідження базується на комплексному аналізі широкого спектру емпіричних даних та теоретичних напрацювань. Основну базу склали результати соціологічних моніторингів провідних українських інституцій: Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), Центру Разумкова та соціологічної групи «Рейтинг», проведених у період з березня 2024 по січень 2026 року. Зокрема, використано дані щодо Індексу сталості громадянського суспільства, рівнів довіри до органів влади та ЗСУ, а також специфічні опитування ветеранів та користувачів електронних послуг. Аналітичну основу склали доповіді Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), звіти ІСАР «Єднання», Українського центру незалежних політичних досліджень (УЦНПД) та міжнародних організацій, таких як UNDP, ActionAid та Фонд «Відродження». Для аналізу законодавчих змін залучено тексти нормативно-правових актів: Закону України «Про лобювання», Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства (2021-2026) та нових регламентів щодо гуманітарної допомоги.

Результати та обговорення. Громадянське суспільство України продемонструвало феноменальну здатність до самоорганізації, яка не лише не згасла після першої хвилі мобілізації 2022 року, а й набула системних рис. Протягом 2022–2025 років кількість благодійних організацій в країні зросла на 57%, а громадських організацій – на 10% [1]. Найбільш показовим є вибухове зростання кількості офіційно зареєстрованих волонтерів, що збільшилася у 33 рази. Це свідчить про глибоку легітимізацію волонтерської діяльності як повноцінного соціального інституту.

Сучасна структура організації громадянського суспільства (ОГС) характеризується децентралізацією: типова організація сьогодні – це команда

чисельністю до 10 осіб, яка працює на рівні конкретної громади. Цей «мікрорівень» демократії забезпечує максимальну близькість до потреб населення, що є критичним в умовах війни.

Підкреслимо, що еволюція сектору полягає у зміні функціоналу: якщо у 2022 році пріоритетом була евакуація та термінова гуманітарна логістика, то у 2024–2025 роках ОГС стали повноцінними архітекторами відновлення. Вони відновлюють школи, лікарні, документують воєнні злочини та розробляють інструменти прозорості для моніторингу іноземної допомоги. Це явище отримало назву «озброєної демократії», де довіра будується не через риторику, а через спільні дії та горизонтальну відповідальність.

Слід зазначити, що у 2024–2025 роках правове середовище для ОГС зазнало суттєвих випробувань. Загальний показник правового поля дещо покращився (3,3 бала у 2024 р. проти 3,2 у 2023 р.), проте основні дискусії точилися навколо регулювання лобізму та прозорості. Прийняття Закону України «Про лобіювання» у лютому 2024 року стало важливою віхою в межах європейської інтеграції. Завдяки адвокації громадського сектору, ОГС вдалося домогтися виключення зі сфери дії закону діяльності, що не переслідує комерційних інтересів [4].

Проте аналіз показує, що ризики залишаються. Нечіткість термінології щодо «суб'єкта лобіювання» може призвести до спроб формальної легалізації тіньового впливу великого бізнесу під виглядом громадських ініціатив.

Одним із найсерйозніших викликів 2025 року стала фінансова нестабільність. Протягом 2022–2024 років основним донором демократичних реформ та гуманітарних проєктів були США через агентство USAID (обсяг фінансування у 2024 році становив понад \$5,4 млрд, з яких \$31 млн пішов безпосередньо ОГС). Однак політичні зміни у США на початку 2025 року призвели до тимчасового призупинення фінансування ключових програм, таких як DOBRE та HOVERLA [1].

Наслідки були миттєвими: 25% опитаних ОГС були змушені скоротити персонал, а 19% відправили працівників у неоплачувані відпустки. Це оголило

системну вразливість – високу залежність від зовнішніх грантів та слабкість внутрішніх джерел фінансування. На цьому фоні відбувається «зсув» у бік Європейського Союзу. Частка допомоги через інституції ЄС зросла з 50% у 2022 році до майже 90% у 2025 році (35,1 млрд євро) [2].

Варто зауважити, що внутрішні ресурси українців також вичерпуються. Хоча рівень довіри до волонтерів залишається високим, зростання бідності (29% населення) об'єктивно обмежує обсяги дрібних донатів, які були паливом для горизонтальних мереж у перші два роки війни. ОГС змушені шукати нові моделі, такі як соціальне підприємництво та участь у муніципальних тендерах на надання соціальних послуг, що передбачено Планом заходів Національної стратегії на 2025–2026 роки.

Наголосимо, що тривала війна неминуче впливає на рівень соціальної солідарності. Соціологічні дослідження 2024–2025 років фіксують поступове зниження показників солідаризації. Рівень громадянської ідентичності, який у 2022 році зріс до 80%, у червні 2024 року знизився до 73,8%.

Тут ми фіксуємо такі аспекти:

- посилюється відчуття несправедливості щодо розподілу тягара війни між військовими/ветеранами та цивільним населенням;
- розкол між громадянами, які залишилися в Україні, та тими, хто виїхав за кордон;
- зростання бідності на тлі корупційних скандалів у тилкових органах влади.

Ситуація ускладнюється падінням довіри до правоохоронних органів та органів мобілізації (ТЦК), що створює передумови для конфліктів між державою та суспільством. На наш погляд, у сфері соціальної згуртованості головним викликом стала реінтеграція ветеранів, потреби яких наразі задовольняються державою лише на 10-20%. Дослідження «Портрет ветерана 2025» фіксує значний розрив між очікуваннями захисників та реальністю: 72% ветеранів зазначають відсутність інклюзивного простору та адаптованих робочих місць. Хоча рівень довіри до ветеранів у суспільстві залишається

надзвичайно високим (92%), третина самих ветеранів (36%) відчуває брак реальної поваги у повсякденному житті [5]. У цій ситуації громадський сектор змушений брати на себе функції держави, оскільки 75% ветеранів вважають програми нерядових організацій значно ефективнішими за державні ініціативи. Це створює додаткове навантаження на обмежені ресурси організацій, які змушені забезпечувати психологічну та фізичну реабілітацію в умовах дефіциту фахових спеціалістів. Тривала війна спричинила серйозну кризу комплектування Сил оборони, що стало непрямим, але потужним викликом для громадянського суспільства. Станом на кінець 2025 року дефіцит кадрів став критичним: фронтові підрозділи часто укомплектовані лише на 30%. Це призвело до зростання соціальної напруги навколо процесу мобілізації.

Громадянське суспільство опинилося між двох вогнів: з одного боку, необхідність підтримки армії, з іншого – захист прав громадян від неправомірних дій ТЦК. Кількість випадків самовільного залишення частин (СЗЧ) у 2024 році перевищила 51 000 осіб, що вдвічі більше за попередній рік [3]. Громадські організації тут виконують роль медіаторів, адвокуючи прозорі правила ротації та демілітаризацію тилкових процесів, щоб зберегти довіру до інституту військової служби.

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати, що у 2024–2025 роках громадянське суспільство України остаточно трансформувалося у стратегічний інститут національної безпеки, продемонструвавши феноменальну стійкість та адаптивність до умов тривалої війни. Попри системні виклики – критичне скорочення фінансування з боку традиційних донорів (зокрема USAID), законодавчі дискусії навколо лобізму та посилення соціальної напруги через питання мобілізації та реінтеграції ветеранів – громадський сектор зберіг роль ключового медіатора між державою та громадянином. Українське громадянське суспільство сьогодні – це більше ніж сукупність організацій; це жива мережа опору та творення, яка здатна втримати державу навіть у моменти найбільших криз. Збереження цієї динаміки та її перетворення на сталі інститути є запорукою успіху України як європейської демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Civil Society in Ukraine after USAID cuts: back to the roots? URL: https://www.alda-europe.eu/wp-content/uploads/2025/04/Civil-Society-in-Ukraine_after_USAID_cuts_back_to_the_roots.pdf (дата звернення: 19.02.2026)
2. Civil Society in Wartime: A Sector That Grows, Transforms, and Builds a New Level of Public Trust. URL: <https://ednannia.ua/en/news/13403-civil-society-in-wartime-a-sector-that-grows-transforms-and-builds-a-new-level-of-public-trust> (дата звернення: 19.02.2026)
3. Hedenskog J., Umland A. The Ukrainian Mobilization Challenge: Military and Society During Full-Scale War. URL: <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/other-publications/the-ukrainian-mobilization-challenge-military-and-society-during-full-scale-war-191225.pdf> (дата звернення: 19.02.2026)
4. Krasnenko M. CSO Meter 2024: Ukraine Country Report Reporting period: January–November 2024. URL: https://csometer.info/sites/default/files/2025-03/CSO%20Meter%20Ukraine%202024_ENG.pdf (дата звернення: 19.02.2026)
5. Portrait of a Veteran 2025: Problems Facing War Veterans in Ukraine. Joint study by Rating Group and the Ukrainian Veterans Fund of the Ministry of Veterans Affairs. 2025. URL: <https://www.ratinggroup.ua/en/news/veteran-portrait-2025> (дата звернення: 19.02.2026)